

230. rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja - Ustawa Rządowa z 1791 r. i obchody rocznic jej uchwalenia (w materiałach archiwalnych z zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach i Oddziału Zamiejscowego w Sandomierzu)

Konstytucja 3 Maja, a właściwie Ustawa Rządowa, została uchwalona 3 maja 1791 r. w drugim etapie obrad Sejmu Wielkiego, jako druga na świecie, po konstytucji Stanów Zjednoczonych, spisana ustawa zasadnicza.

Sejm Wielki został zwołany 6 października 1788 r., a 7 września 1789 r. Sejm powołał Deputację do Ułożenia Poprawy Formy Rządu, do zadań której należało opracowanie projektu zmiany ustroju Rzeczypospolitej. Przewodniczył jej biskup kamieniecki Adam Krasiński, czynną rolę odgrywali, m.in. Ignacy Potocki i Joachim Chreptowicz. Z Deputacją nieoficjalnie współpracował Hugo Kołłątaj.

Jesienią 1789 r., pod kierunkiem Ignacego i Stanisława Potockich, księcia Adama Czartoryskiego oraz marszałka Sejmu Stanisława Małachowskiego, uformowało się Stronnictwo Patriotyczne. Oparcie dla Stronnictwa stanowił nie zasiadający jeszcze w Sejmie, ale już bardzo wpływowy Hugo Kołłątaj oraz wybitni publicyści należący do elity intelektualnej kraju. Stronnictwo dążyło do reformy ustroju państwa przez nadanie mu ustawy zasadniczej oraz wprowadzenie monarchii dziedzicznej.

Jesienią 1790 r. do obozu reform przystąpił król Stanisław August Poniatowski, a Ignacy Potocki przekazał mu inicjatywę opracowania projektu konstytucji. W ten sposób wstępny projekt nowej konstytucji został przygotowany przez króla z udziałem, m.in. Stanisława Małachowskiego, Ignacego Potockiego, Aleksandra Linowskiego oraz osobistego sekretarza króla Scipione Piattoliego. Ostatecznym redaktorem tekstu Ustawy Zasadniczej był Hugo Kołłątaj.

3 maja 1791 r. panowało w Warszawie poruszenie, po mieście krążyły tłumy mieszczan demonstrując na rzecz przyszłej konstytucji, wojsko otoczyło Zamek Królewski, gdzie obradował Sejm. Na Zamek przybyło 182 posłów i senatorów (na ogólną liczbę ok. 500). Obrady rozpoczęto lekturą depech od posłów zagranicznych, tak dobranych, aby - donosząc o zagrożeniach dla kraju - sugerowały wniosek, iż uratować kraj przed rozbiorem może ustanowienie "dobrego rządu". Do przedstawienia środków zaradczych wezwano króla, ten zaś odwołał się do przygotowanego projektu. Po wielogodzinnej dyskusji wezwano zebranych do głosowania przez akklamację. Król zaprzysiął Konstytucję a następnie w katedrze św. Jana większość obecnych senatorów i posłów powtórzyła zbiorowo przysięgę na wierność nowej Ustawie. W łbie pozostali polityczni przeciwnicy zmian i legaliści, negujący sposób przyjęcia Konstytucji. Z prawa protestacji skorzystało i wpisało je do ksiąg grodu warszawskiego 26 posłów i jeden senator.

5 maja na posiedzeniu Sejmu ostatecznie zalegalizowano nową ustawę: podpisała ją Deputacja Konstytucyjna i jej przewodniczący. Spełniono w ten sposób wymóg formalny dotyczący jej ważności. Jednocześnie uchwalono Deklarację Stanów Zgromadzonych, unieważniającą wszelkie wcześniejsze, a sprzeczne z nowym prawem przepisy, wprowadzającą środki karne i procesowe przeciwko łamiącym Konstytucję i zawierającą też treść ślubowania na wierność Ustawie. Tego samego dnia marszałek Małachowski oblatował Konstytucję w grodzie warszawskim. Tym samym stała się ona obowiązującym prawem.

Pierwsza w Europie, druga po amerykańskiej nowoczesna konstytucja nosiła tytuł *Ustawa Rządowa*. Była to ustawa zasadnicza, regulująca podstawowe kwestie społeczno - polityczne, prawa i obowiązki mieszkańców państwa oraz zasady organizacji jego władz. Składała się z jedenastu rozdziałów: I. Religia panująca; II. Szlachta i ziemianie; III. Miasta i mieszczenie; IV. Chłopi włościanie; V. Rząd czyli oznaczenie władz publicznych; VI. Sejm czyli władza prawodawcza; VII. Król. Władza wykonawcza; VIII. Władza sędownicza; IX. Regencja; X. Edukacja dzieci królewskich; XI. Siła zbrojna narodowa. Uzupełnieniem konstytucji był akt „zareczenia wzajemnego”, który przewidywał scalenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego, co znosiło istniejącą od 1569 r. unię polsko - litewską tworząc jednolite państwo.

Ustawa Rządowa obowiązywała 14 miesięcy, do czasu przystąpienia króla do Targowicy. W okresie tym Sejm uchwalił szereg ustaw szczegółowych, rozwijających jej postanowienia. Tekst konstytucji został opublikowany w dużej jak na owe czasy liczbie kilkudziesięciu tysięcy egzemplarzy. Zapoznawano z nią w kościołach. Ustawę przedrukowały wszystkie czasopisma

krajowe, tłumaczono ją też na języki obce.

Uchwalenie Konstytucji 3 Maja zostało uznane za święto już 5 maja 1791 r. W czasie obchodów pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja w 1792 r. wokół Warszawy skoncentrowano wiele jednostek wojskowych, których zabrakło w krytycznym momencie rosyjskiego ataku. W okresie zaborów celebrowanie rocznic uchwalenia Konstytucji 3 Maja było zakazane przez wszystkich zaborców. Po wycofaniu się wojsk i władz rosyjskich z obszaru Królestwa Polskiego uroczyste obchody rocznicy Konstytucji 3 Maja organizowano w latach 1916-1918 w wielu miastach. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja została uznana za święto narodowe uchwałą Sejmu Ustawodawczego z 29 kwietnia 1919 r. Święto Konstytucji 3 Maja zostało zdelegalizowane w okresie okupacji niemieckiej. Po II wojnie światowej obchodzono je do 1946 r., kiedy to w wielu miastach doszło do krwawych demonstracji studenckich. Od tego czasu władze zabroniły publicznego świętowania, a próby manifestowania były często tłumione przez milicję. Święto zostało oficjalnie zniesione ustawą o dniach wolnych od pracy z dnia 18 stycznia 1951 r. Dopiero w roku 1981 ponownie świętowano to historyczne wydarzenie. Do 1989 r. w tym dniu często dochodziło w Polsce do protestów i demonstracji antykomunistycznych. Święto Narodowe Trzeciego Maja przywrócono ustawą z 6 kwietnia 1990 r. (weszła w życie 28 kwietnia). Od tej pory jest ono uroczystością obchodzonym polskim świętem narodowym, a od 2006 r. Dzień 3 Maja jest świętem państwowym również na Litwie.

Bibliografia:

1982. Ajnenkiel, Polskie konstytucje, Warszawa 1982.

Historia Polski, red. S. Kieniewicz, W. Kula, t. 2, cz. I, Łódź 1956

1986. Łojek, Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja, Lublin 1986.